

Шевченко Олег Тарасович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

orcid.org/0000-0003-3515-298X

olaff@meta.ua

МОДЕРН ГУСТАВА КЛІМТА: РЕАЛІЗАЦІЯ НОВИХ ЦІННОСТЕЙ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті аналізується творчість Густава Клімта (1862–1918), яка стала унікальним естетико-художнім втіленням розуміння сучасної культури. Наголошується на особливостях функціонування історичного мистецтва у сучасній культурі. Художник втілює у собі епоху, яка продовжує зачаровувати і бентежити сучасність. Культурну історію картин митця можна назвати прикладом феноменальності у стилі модерн, що набув поширення в мистецтві кінця XIX – початку XX ст.

Г. Клімт – один із найоригінальніших художників кінця XIX – початку XX ст. Головними героями його картин переважно стали жінки, а у самих роботах намагається відповісти на довічні питання: що є життя і смерть, які образи у природи, що таке час і в чому суть стосунків між чоловіком і жінкою? При цьому сам митець зберігає загадковість свого внутрішнього світу.

Густав Клімт завжди був новатором, який постійно експериментував з ідеями та напрямками. Він легко засвоїв прийоми та ідеї імпресіонізму, проявив себе у експресіонізмі та кубізмі, створював орнаментальні пейзажі та декоративні роботи, писав портрети та алегоричні панно. І при цьому ні на хвилину не відмовлявся від права на свободу творчості, самовираження, привносячи до кожного жанру своє.

Стиль Клімта надто особистий, а сенс багатьох його робіт не може бути повністю зрозумілий без аналізу його особистих взаємин із прототипами образів, які він зображав. Образи, у яких відіграють роль не фігури, а жести та пози. Індивідуальна риса його творчості у тому, що на його полотна майже завжди була суперечлива реакція. Хтось вважав його генієм і новатором, інші ж – збоченцем. Але це говорить про його відкритість новим враженням, які він реалізовував у своїх картинах.

Ключові слова: модерн, Густав Клімт, живопис, мистецтво, художник, митець, образ, творчість.

Shevchenko Oleg,

PhD in History,

Associate Professor at the History of Source Studies and Special Historical Disciplines Department

Dragomanov Ukrainian State University

orcid.org/0000-0003-3515-298X

olaff@meta.ua

GUSTAV KLIMT'S MODERNISM: REALIZATION OF NEW VALUES OF ARTISTIC CREATIVITY

The work of Gustav Klimt (1862–1918), which became a unique aesthetic and artistic embodiment of the understanding of modern culture was analysed in the article. The author emphasizes the peculiarities of the functioning of historical art in modern culture. The artist embodies an era that continues to fascinate and confound modernity. The cultural history of the artist's paintings can be called an example of phenomenalism in the Art Nouveau style, which became widespread in the art of the late 19th and early 20th centuries.

G. Klimt is one of the most original artists of the late 19th and early 20th centuries. The main characters of his paintings are mostly women. He tries to answer the eternal questions. What is life and death? What are the images of nature? What is time? What is the essence of the relationship between a man and a woman? At the same time, the artist himself preserves the mystery of his inner world.

Gustav Klimt was always an innovator who constantly experimented with ideas and directions. He easily mastered the techniques and ideas of impressionism, showed himself in expressionism and cubism, created ornamental landscapes and decorative works, and painted portraits and allegorical panels.

Klimt's style is too personal, and the meaning of many of his works cannot be fully understood without analysing his relationship with the prototypes of the image he depicted. Images in which gestures and postures play a role, not figures. An individual feature of his work is that there was almost always a contradictory reaction to his canvases. Some considered him a genius and an innovator, while others considered him a pervert. But this speaks of his openness to new implemented in his paintings.

Key words: modern art, Gustav Klimt, paintings, art, painter, artist, image, creativity.

Модерн (від фр. *moderne* – новий, сучасний) – назва стилю, який набув поширення в мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ століть, головним змістом якого було прагнення художників протиставити свою творчість історизму та еkleктизму мистецтва другої половини ХІХ століття, звідси і назва (Гаврюшенко, 2006, с. 370). Модерн справив помітний вплив на ідейні та пластичні пошуки мистецтва ХХ століття і продовжує свою присутність у поліваріантності сучасного мистецтва. Є певною концентрацією різноаспектних ідей, представлених у багатоваріантних формах.

Із самого початку модерн був пов'язаний із питаннями життєвої будови, з концепціями, спрямованими на зміну, формування дійсності за законами краси. Уподобання творців модерну – представників різних творчих професій – багато в чому збігалися з пошуками символізму цього часу.

Спадщина стилю модерн складна і містить свідчення невирішених естетичних протиріч. Цю спадщину не можна оцінити лише позитивно чи негативно. Вона вимагає більш гнучкого та багатогранного підходу до вивчення.

Суперечлива природа стилю модерн спричинила те, що досі ставлення до нього не набуло повної визначеності. Деякі історики мистецтва і культурологи сприймають його лише як прояв занепаду буржуазної культури, не роблячи при цьому різницю між модерном і модернізмом. Інші дослідники вважають, що модерн не вирішив послідовно ті завдання, які прагнули поставити художні напрями раннього часу. В інших випадках про нього просто забувають у разі відтворення загальної картини естетичних пошуків в історії мистецтва в ХІХ–ХХ ст., не беручи до уваги його внесок у культуру.

Можна стверджувати, що модерн – це проміжна ланка між класикою та сучасністю, яскраве та своєрідне явище, яке торкнулося усіх видів візуальних і синтетичних мистецтв: живопису, архітектури, декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, художньої літератури тощо.

Однією з причин актуалізації мистецтва модерну є те, що центральне місце в ньому посідає жіночий образ. Проблема «жінка і суспільство» є дуже складною, багатоаспектною та багато в чому дискусійною. У цьому аспекті є необхідним звернення до культурної та художньої спадщини кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст., коли «проблеми статі» стали обговорюватися надзвичайно широко.

Починаючи з 1980-х рр. посилилася увага до найбільш репрезентативних фігур модерну, зокрема до творчості найяскравішого художника віденського модерну (віденський сецесій (нім. *Wiener Secession / Sezession*, від лат. *secessio* – відділення, догляд – спілка митців)) Густава Клімта (1862–1918). Це складний та своєрідний художник, що і сьогодні залишається не до кінця відкритим загалом, а його оригінальна мистецька спадщина є невід'ємною частиною європейської культури на зламі століть.

Процес становлення творчої особистості Густава Клімта як неповторної індивідуальності, злети та падіння у його мистецькій творчості не знайшли достатнього висвітлення у вітчизняній історичній науці. В Україні інтерес до творчості австрійського живописця активізувався лише на зламі ХХ–ХХІ ст. Саме у цей час репродукції його картин набули популярності. Краса полотен художника стали джерелом сильних художніх вражень та об'єктом пильного інтересу публіки та критики. Про художню цінність творчості Клімта ми дізнаємося з цін продажів його картин на європейських аукціонах, а також через втілення образів-предметів його картин у масову свідомість повсякдення сучасності.

Полотна та мозаїчні панно Г. Клімта поєднують у собі композиційну простоту та незвичайну домінанту орнаменту. Тло його картин становлять яскраві колірні декоративні візерунки, на яких зображені застигли людські фігури, що перебувають у стані напівсну або підпорядковані різноманітним рухам танцю або хороводу, що було характерно для символістського живопису та югендстилю (нім. *Jugendstil*) (Цветков,

2010, с. 986). (Jugendstil – поняття, усталене в німецькому мистецтвознавстві та художній критиці і застосовується зазвичай до німецького та австрійського мистецтва найменування стилю модерн)

Густав Клімт входить до когорти тих дивовижних художників, які вже на початку своєї творчої кар'єри були визнані. Проте ставлення до нього професійних художників і споживачів мистецтва істотно різнилося і відрізняється досі, при цьому характер оцінок з часом радикально змінювався з різних сторін, втім, не змінюючи значення художника для сучасної художньої культури. Подібна ситуація другої половини ХХ ст. стане звичайним явищем, а популярність серед пересічних цінителів мистецтва нерідко поєднуюватиметься з негативними оцінками та невизнанням з боку професійних художніх критиків. Проте на початку ХХ ст. це ще рідкість (Лисовец, 2015, с. 59).

Майбутній художник народився у 1862 році в передмісті Відня. Першим учителем Густава став його батько – художник Ернст Клімт. Освіту продовжив у художньому училищі Відня. Ще під час навчання Г. Клімт займався розписом театрів у різних австрійських містах, а 1885-го працював у Відні, оформлюючи міський театр і Музей історії мистецтв.

Початок 1890-х рр. був для Клімта важким і трагічним – протягом одного року померли його батько і брат. Густав тяжко переживав цю втрату, що відбилося в зміні стилістики його творів. Однак у цей же період Г. Клімт зустрів Емілію Флеге, жінку, яка, незважаючи на всі його сторонні зв'язки та «романи», до кінця днів залишалася супутницею та найвірнішим другом художника (Густав Клімт: настоящее золото модерна).

У 1894 р. імперська влада замовила Г. Клімту оздоблення актової зали Віденського університету. Це мали бути три картини, присвячені медицині, філософії та юриспруденції. Однак, коли художник показав першу з них, «Філософію», це викликало справжній шквал критики. Автора звинувачували

в нерозумінні суті філософії, неправильному її трактуванні, вульгарності і навіть порнографічності його творів. Така ж доля спіткала й інші замовлені картини.

Після скандалу митець більше не погоджувався на виконання замовлень від держави:

художня свобода виявилася дорожчою. Відтоді більшість картин Г. Клімта були викликом громадській думці та спричиняли бурхливу реакцію австрійської пересічної публіки.

Однак популярність і пізнаваність Густава Клімту принесли роботи, написані ним у так званій «золотий період». Ця назва виникла завдяки пристрасті художника до використання в роботах справжнього листового золота, цінних матеріалів і домінантність саме цього кольору. Найвідомішими картинами цього етапу, та й, мабуть, всієї творчості Г. Клімта є «Поцілунок» і «Золота Адель», найвідоміший зі створених художником портрет Адель Блох-Бауер (Густав Клімт: настоящее золото модерна).

Клімт просив за свої роботи великі гроші, тому часто його моделями були забезпечені фрау, яким був приємний чарівний стиль митця. Часто це були портрети у повний зріст, що в усій красі демонстрували розкішне вбрання натурниці.

Саме у цей час (1905–1911 рр.) художник отримав замовлення від заможного бельгійського промисловця Адольфа Стокле на оформлення будинку в Брюсселі, однієї з найграндіозніших пам'яток епохи модерну. «Фріз Стокле» (дерево життя – мозаїчне панно в цілісному художньому інтер'єрі обідньої зали брюссельського палацу Стокле), за твердженням художника, став для нього «поворотним етапом» у його орнаментальному живописі. На цій мозаїці зображені гнучкі зелені гілки, фігура молодої жінки, тісні обійми закоханих. Жанр пейзажу почав привертати увагу художника у 1890-х. Він щорічно проводив літні канікули з родиною Емілії Флеге на березі Аттерзе і написав там багато пейзажів. Ці полотна становлять єдиний жанр, окрім фігурного живопису, який серйозно цікавив Г. Клімта. Майже чверть його робіт вкриті складним, близьким до орнаментального малюнком. Часто пейзажі виконані у незвичайному для цього жанру – квадратному форматі (Rainer Metzger, 2006).

Велику увагу Г. Клімт приділяв жіночим образам. Робота «Юдіф» (1901) шокувала віденську публіку виразом обличчя жінки, напруженими пальцями, що стискають відрубану голову, а також її неприкритим тілом. Тут Г. Клімт залишився вірним собі: золото, контраст із чорним і яскраво виражена чутливість (Rainer Metzger, 2006).

«Три віки жінки» (1905) – одна з найбільш продуманих і символічних робіт Г. Клімта. Вона відображає швидкоплинність життя, її постійні метаморфози та цикл життя загалом. Художник зобразив жінку у трьох різних часових відрізках: її безтурботне дитинство, прекрасну молодість та непривабливу старість. Це робота з глибоким змістом, яка нашоухує на думки про прожиті роки, їхню швидкоплинність і вічність. Особливою є також композиція картини. Не важко помітити, що вся увага художника сфокусована на жінок. Задній план його цікавить мало, він блідий і наче двовимірний. Зовсім по-іншому, яскраво та виразно, зображено центральну групу. Проте вона розділена кольором. Якщо дівчинка та жінка намальовані у біло-синій гамі, то старості дісталася традиційна для художника чорно-золота. Дівчина і дитина відкрито дивляться на світ, вони готові до змін, стара ж, навпаки, ховає обличчя, начебто розуміючи, що її життєвий шлях добігає кінця, і соромиться цього (Густав Клімт: настоящее золото модерна).

У 1904–1907 рр. Густав Клімт пише дві картини з практично однаковим сюжетом: «Водяні змії I» та «Водяні змії II». Це був як би його новий погляд на жінку. Вигляд цих жіночних образів занурює глядача у світ солодких фантазій, чаруючи своєю зовнішністю чоловіків та юнаків. Але зовнішність цих жінок оманлива. ці красуні нагадують скоріше Німф: вони так само холодні, а вся їхня краса дарована їм крижаним океаном. Вони щасливі у своєму царстві і в них не живе бажання кохання чи пошуку половинки (Описание картины Климта Густава «Водяные змеи»).

Але одним із найвиразніших образів в історії живопису ХХ ст. став його «Поцілунок» (1908–1909). Сліпучо яскрава та емоційна картина набула величезної популярності відразу після своєї появи. Відсутність глибини простору, ігнорування обрїю допомагають Г. Клімту вивести інтимну сцену за межі реальності. Деякі мистецтвознавці вважають, що натурниками для «Поцілунку» були сам Клімт та Емілія Флеге.

Портрет «Золота Адель» («Портрет Адели Блох-Бауер I»), що виконаний у 1907 р., називають портретом «австрійської Мони Лізи». Поряд із «Поцілунком» це полотно вважається найвідомішою роботою Г. Клімта, створеною

в «золотий період» його творчості, коли митець особливо надихався багатими мозаїками візантійських та італійських храмів. Обличчя та руки Адели зображені реалістично та виділяються на загальному тлі, виконаному орнаментально. Портрет можна розділити по вертикалі на дві частини: праворуч знаходиться Адель, ліворуч – полотно порожнє, лише слабкий натяк на домашній інтер'єр. У нижній частині полотна митець розташував поділ сукні Адель (Описание картины Густава Климта «Портрет Адели Блох Бауэр I» (Золотая Адель).

Наприкінці 1910 р. Г. Клімт уже намагається відійти від свого «золотого стилю». Одна з останніх його картин у цьому стилі – «Смерть і життя» (1908–1912). У 1911 р. картина була показана на міжнародній виставці у Римі, де посіла перше місце. Проте митець залишився незадоволений роботою, і в 1912 р. допрацював її, змінивши тло із золотого на блакитне (Rainer Metzger, 2006).

11 січня 1918 р. Клімт переніс інсульт, який паралізував художника на правий бік. Деякі біографи досі не можуть відповісти на питання, які ж стосунки пов'язували Густава Клімта та Емілію Флеге. Існує думка, що вона була його постійною коханкою, з якою він так і не одружився. Інші ж упевнені, що їхній зв'язок був виключно платонічним, і саме тому Емілія не народила митцю дитину. Як би там не було, а стосунки Клімта і Флеге тривали 27 років, і, за свідченнями очевидців, першими словами художника після інсульту, що вразив його, було прохання, щоб прийшла Емілія. Прикутий до ліжка, він не мав можливості писати картини, через що впав у розпач і захворів на пневмонію. 6 лютого 1918 р. Густав Клімт помер, ставши однією з найвідоміших жертв тодішньої пандемії «іспанського грипу».

Особливістю творчості Густава Клімта стало поєднання двох різних культур, які стали актуальними вже у ХХ ст., – масової та елітарної. Клімт пише портрети заможних замовників і за це отримує великі суми грошей, але так само створює дуже концептуальні полотна, де намагається відповісти на питання-загадки: що є життя і смерть, про експресію людського тіла, які образи у природи, що таке час і як він впливає на людину, у чому суть стосунків між чоловіком і жінкою, відносини людини з універсумом.

Цікавими є протиріччя, характерні для творчості Г. Клімта: через оголені тіла – особливо жіночі, акцентуючи увагу на чуттєвості, художник намагається зрозуміти, у чому суть людської діяльності. При цьому присутня дуже сильна позитивна гуманістична нота з психологізмом.

Клімт належав до тих художників, яким вдалося створити на зламі двох століть свою концепцію світу і свій неповторний, напрочуд органічний стиль, який характеризує приголомшливий своєю яскравою орнаментальною динамікою декоративізм, який згодом назвуть клімтовським.

Можна з упевненістю говорити про присутність так званого клімтовського парадоксу, що полягає в тому, що він дуже відчував потребу зміни манери написання картин навіть тоді, коли саме суспільство до цього ще не було готове. Він ставав справжнім наставником для тогочасного суспільства. Допомогає зрозуміти глибинні трансформації усіх цінностей культури. Модерн Клімта став поєднанням еkleктики стилів, абстрактного символізму та натуралістичності з характерним проявом нових змістів та цінностей творчості.

Список використаних джерел:

1. Гаврюшенко О.А., Шейко В.М., Кравченко О.В. (2006). Історія світової культури : навчальний посібник. Київ : Кондор. 404 с.
2. Густав Клімт: настоящее золото модерна : вебсайт. URL: <https://presenta.com.ua/gustav-klimt-nastoyashhee-zoloto-moderna/> (дата звернення: 28.05.2023).
3. Лисовец И.М. (2015). Живопись Густава Климта в культуре рубежа XIX–XX вв. и начала XXI в.: секрет успеха. *Известия Уральского федерального университета. Серия 3. «Общественные науки»*. № 1 (137). С. 59–66.
4. Описание картины Климта Густава «Водяные змеи» : вебсайт. URL: <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-klimta-gustava-vodyanye-zmei/> (дата звернення: 14.05.2023).
5. Описание картины Густава Климта «Портрет Адели Блох Бауэр I» (Золотая Адель) : вебсайт. URL: <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-gustava-klimta-portret-adeli-blox-bauer-i-zolotaya-adel/> (дата звернення: 28.05.2023).
6. Цветков Ю.Л. (2010). Густав Климт и литература венского модерна. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2010. № 4 (2). С. 986–989.
7. Rainer Metzger. (2006) *Gustav Klimt Drawings & Watercolours*. London : Thames and Hudson Ltd. 2006. 400 p.

References:

1. Havryushenko, O.A., Sheyko, V.M., Kravchenko, O.V. (2006). *Istoriia svitovoi kultury: navchalnyi posibnyk* [History of world culture: teaching manual]. Kyiv: Condor. 404 p. [in Ukrainian].
2. Hustav Klymt: nastoiashchee zoloto moderna: vebsait [Gustav Klimt: the real gold of modernity: website.]. Retrieved from: <https://presenta.com.ua/gustav-klimt-nastoyashhee-zoloto-moderna/>.
3. Lisovets, I.M. (2015). *Zhyvopys Hustava Klymta v kulture rubezha XIX–XX vv. y nachala XXI v.: sekret uspekha* [Painting by Gustav Klimt in the culture of the turn of the XIX–XX centuries. and the beginning of the XXI century: the secret of success]. *Yzvestyia Uralskoho federalnoho unyversyteta. Seriya 3, Obshchestvennyie nauky*. № 1 (137). S. 59–66 [in Russian].
4. Opysanye kartynyi Klymta Hustava «Vodianyie zmei»: vebsait [Description of the painting by Klimt Gustav «Water Snakes»: website]. Retrieved from: <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-klimta-gustava-vodyanye-zmei/>.
5. Opysanye kartynyi Hustava Klymta «Portret Adely Blokh Bauer I» (Zolotaia Adel): vebsait [Description of the painting by Gustav Klimt “Portrait of Adele Bloch Bauer I” (Golden Adele): website]. Retrieved from: <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-gustava-klimta-portret-adeli-blox-bauer-i-zolotaya-adel/>.
6. Tsvetkov, Yu.L. (2010). *Hustav Klymt y lyteratura venskoho moderna* [Gustav Klimt and Viennese Modern Literature]. *Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ym. N.Y. Lobachevskoho*. № 4 (2). S. 986–989 [in Russian].
7. Rainer, Metzger. (2006). *Gustav Klimt Drawings & Watercolours*. London: Thames and Hudson Ltd. 400 p.